

4. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. – СПб.: Питер, 2003. – 859 с.
5. Lewicka M. Ways to make people active: The role of place attachment, cultural capital, and neighbourhood ties // Journal of environmental psychology. – №25. – 2005. – pp. 381-395.

Motivational and personal peculiarities of youth social activity are analyzed in the article. The differences in the level of social activeness are described in the group of youth, which is involved into NGO. The adaptation of modified scale of social activity of M. Lewicka is presented.

Keywords: social activity, public activity, personal motivational sphere.

Отримано: 4.02.2010

УДК 159.922.7

А.В.Шамне

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД ДОРОСЛІШАННЯ

У статті проаналізовано теоретичні основи дослідження психосоціального розвитку в онтогенезі. Обґрунтовується системний погляд на період 11-21 року як перехідний від дитинства до дорослості.

Ключові слова: психосоціальний розвиток, дитинство, дорослість, онтогенез, методологія, реорганізація, структури розвитку.

В статье проанализированы теоретические основы исследования психосоциального развития в онтогенезе. Обосновывается системный взгляд на период от 11- до 21 года как переходный от детства к взрослости.

Ключевые слова: психосоциальное развитие, детство, взрослость, онтогенез, методология, реорганизация, структуры развития.

Існування чіткого замовлення на формування особистісно-зрілого та соціально-адаптованого члена суспільства, на жаль, випереджує все ще невисоку ефективність впливу практичної психології на соціальну практику виховання підростаючого покоління. Одна з причин цього схована в обмеженості методологічного потенціалу усталених теоретичних схем і концепцій, які застосовуються у віковій та педагогічній психології для пояснення

та проектування психосоціального розвитку у різні вікові періоди. **Актуальність** дослідження психосоціального розвитку особистості в сучасних соціокультурних умовах зумовлена, з однієї сторони, об'єктивною необхідністю розв'язання широкого кола психолого-педагогічних прикладних задач, які стоять перед українським суспільством, з другої – об'єктивними тенденціями розвитку психологічної науки, зокрема, потребою у створенні полідисциплінарних, системних теорій, які дозволяють розглядати індивіда і суспільство як взаємодіючих в межах єдиної системи суб'єктів.

Предметом дослідження є психосоціальний розвиток у період переходу від дитинства до дорослості, зокрема, структурно-змістові та процесуальні особливості, закономірності та механізми психосоціального розвитку в період 11-21 рр. Теоретична **гіпотеза** полягає у цілісному погляді на онтогенетично-своєрідний період 11-21 рр., специфічну природу та зміст якого становить якісна реорганізація структури психосоціального розвитку, зокрема, зміна форми його організації як взаємозв'язку закономірностей, факторів і механізмів, що зумовлює складність, кризовість, гетерохронність, варіативність становлення психосоціальної зрілості у цей перехідний період.

Метою даної статті є здійснення системно-методологічного аналізу психосоціального розвитку в онтогенезі. Психосоціальний розвиток розглядається у нашому дослідженні як поняття інтегративного характеру з високим ступенем абстрагування, у змісті якого відображується кумуляція складних процесів, які реалізують соціальний і психічний розвиток людини. Розуміння соціальної сутності людини, включеності індивіда в історично змінювану систему суспільних відносин органічно входить у трактовку категорій “психосоціальне відношення”, “психосоціальна ідентичність”, “психосоціальний розвиток”, утворюючи їх методологічні засади, визначаючи загальні підходи до побудови програм наукового дослідження в області соціальної психології, психології особистості та психології розвитку.

Принципово важливим, виходячи з вищесказаного, є розв'язання питання про сутність психосоціального розвитку та змістовне визначення його ознак, характеристик і критеріїв у перехідні періоди розвитку. У пізнанні характеру психосоціального розвитку та процесу соціалізації підліткової та юнацької віки займає особливе місце. Їх цілісному аналізу в цьому аспекті відводиться недостатнє місце в психолого-педагогічних дослідженнях. Саме тому ми сконцентрували свою увагу на цих періодах вікового розвитку, орієнтуючись, з однієї сторони, на їх особливе місцезнаходження в онтогенезі (вони завершують період дитинства та забезпечують

перехід до дорослості), з іншої сторони, на наявність багаточисельних та доволі різних фактів про особливості психічного, соціального та особистісного розвитку в ці вікові періоди. Спираючись на дослідження Л.С.Виготського, Я.Л.Коломінського, Г.С.Костюка, С.Д.Максименко, В.І.Слободчикова, Д.Фельдштейна, Е.Еріксона, Д.Б.Ельконіна, можна стверджувати, що період 11-21 рр. є одним із найскладніших у житті людини, оскільки саме на даному етапі індивід переходить на якісно нову ступінь свого розвитку, тобто переходить з положення “дитина” в положення “дорослий”. Визначення меж досліджуваного перехідного періоду 11-21 рр. ґрунтується (крім логіки, представленої у даній статті) на традиції об’єднання підліткового і юнацького віку в один складний період переходу від епохи дитинства до дорослості, що обґрунтовано в зарубіжній психології у працях Бромлея (12-21рр.), Гезелла (11-21), Квінна (12-18), Шпрангера (13-22), Еріксона (12-20), у вітчизняній – у дослідженнях В.Ф. Моргуна і Н.Ю. Ткачової (13-21), В.О.Ганзена (13-21), І.С. Кона (11-25) тощо.

Слід визнати наявність у психології різноманітних теоретичних підходів до проблеми психічного розвитку, спроби обговорення можливості системної інтеграції різних концептуальних позицій в сучасній психології розвитку (А.А.Мітькін, 1997) та створення метатеоретичної схеми, яка дозволила б узагальнити і систематизувати її емпіричні надбання (П.А.М’ясоїд, 1999). Ефективність створення метатеоретичних схем, на наш погляд, залежить від подальшого філософсько-психологічного аналізу самої категорії “розвиток”, без якого, як підкреслював В.В. Давидов, проблему психічного розвитку як саморозвитку, неможливо не тільки розв’язувати, але навіть і приступити до її постановки.

Загальна діалектизація теоретичного і емпіричного змісту психологічної науки, яка відбувалася протягом останніх десятиліть минулого століття, поєднання принципу розвитку з принципом системності суттєво поглибили розуміння розвитку як складного системно-організованого процесу, який має різні стадії, періоди, етапи, фази, сторони, рівні (Б.Г.Ананьєв, Л.І.Анциферова, О.В.Брушлінський, Г.С.Костюк, Б.Ф.Ломов, В.С.Мерлін, С.Л.Рубінштейн, Я.О.Пономарьов). Процес психічного розвитку було проаналізовано в якості цілісного об’єкта, який має діахронічну структуру і системні властивості, але при цьому об’єктивними тенденціями розвитку психологічної науки є, з однієї сторони, розрив у дослідженні і вивченні психічного розвитку на етапах дитинства і дорослості, з другого – недостатнє усвідомлення своєрідності і специфічності кожного з них як макроетапів цілісного процесу

психічного розвитку в онтогенезі. Друга з цих тенденцій знаходить своє вираження, наприклад, у пошуках єдиного для всього психічного розвитку людини критерію його періодизації (В.С.Лазарев, 1999), у спробах перенесення специфічних засад періодизації психічного розвитку дитини, розроблених Л. С. Виготським і його послідовниками (новоутворення, провідна діяльність, соціальна ситуація розвитку) на весь психічний розвиток в онтогенезі (В.Ф.Моргун, Н.Ю.Ткачова, 1981) тощо. Психологія розвитку не прийшла до концептуально ясного і методологічно обґрунтованого усвідомлення сутнісної різниці між процесами психічного розвитку в дитинстві і дорослості, якісна своєрідність яких не з’ясована істотним чином, бо здається на перший погляд цілком зрозумілою і беззаперечною. Однак за умови більшої уваги до цієї проблеми виникає запитання: в чому головна сутність різниці між ними?

Відповідь на це запитання не може складатися, на наш погляд, з переліку багатьох специфічних ознак психічного розвитку у дитинстві і дорослості (наприклад, ступінь залежності від анатомо-фізіологічного дозрівання мозку й організму, від рівня засвоєння культурно-історичного досвіду людства, наявності і функціональної значущості ідеальної форми розвитку тощо), тому що навіть максимально повний їх перелік ще не є усвідомленням того, що в ході психічного розвитку в онтогенезі **змінюється онтологія та логіка самого цього розвитку**. На певному етапі онтогенезу він настільки змінює свою якість і сутність, що перестає внаслідок цього охоплюватись і пояснюватись адекватними його попередній природі гносеологічними моделями, конструкціями і схемами (наприклад, створеною Л. С. Виготським моделлю “психологічного віку”, розробленим Д. Б. Ельконіним принципом провідної діяльності тощо). Інакше кажучи, онтологічна сутність і логіка розвитку як **становлення** (психологічної організації, суб’єктності, особистості, індивідуальності), яка реалізується на етапі дитинства, змінюється на принципово іншу логіку здійснення психічного розвитку цього сталого в дорослості. Підкреслимо значущість цієї позиції для усвідомлення перехідного характеру, цілісної природи та функціонального призначення періоду 11-21 рр. в онтогенезі.

Поставлена в такому ракурсі, проблема психосоціального розвитку в перехідні періоди вже не може бути розв’язана тільки шляхом дослідження зв’язку структурованого на етапи розвитку (його стадіальності) з рівневою будовою психіки (Л.І.Анциферова, 1978; А.В.Запорожец, 1986; Г.С.Костюк, 1989; Я.О.Пономарев, 1983; Принцип развития..., 1978; Принцип системности, 1990). Якісна своєрідність природи генетично взаємопов’язаних (але

не тотожних сутнісно) процесів психічного розвитку в дитинстві і дорослості та складного переходу від одного з цих макроперіодів до іншого може бути адекватно зрозуміла у складі більш загальної проблеми – проблеми зміни, руху, **розвитку самого** психосоціального розвитку в онтогенезі як цілісного процесу, його механізмів, закономірностей і рушійних сил. Іншими словами, істотною умовою продуктивного дослідження сутності підлітково-юнацького періоду як “великого переходу” від дитинства до дорослості є, передусім, вивчення його в контексті всього психосоціального розвитку в онтогенезі як цілісного, складно організованого, діахронічного об’єкта, який має системні властивості. Попри свою теоретичну обґрунтованість та евристичність, принципи і положення структурно-рівневих концепцій психічного не дозволяють повною мірою відповісти на фундаментальне питання про причини та механізми переходу від однієї стадії розвитку до іншої, пояснити феномен якісної змінюваності характеру розвитку на кожній із стадій тощо. Причина, на наш погляд, полягає у тому, що структурність процесу розвитку розглядається значною мірою як його стадіальність, закономірно пов’язана з підвищенням рівня психічної організації. Це не враховує доведену в сучасних філософських працях різницю між поняттями “структура процесу розвитку” і “організація процесу розвитку”. Останнє більш широке і виступає як форма розвитку та детермінанта змін у ньому [10]. Власна організація процесу розвитку виявляється як його **самодетермінація** (поряд з факторною детермінацією і самодетермінацією об’єкта, що розвивається), включає в себе закони і структури розвитку та виступає у вигляді механізму і циклу розвитку.

Поняття “організація розвитку” має бути основою інтегрального підходу до вивчення психосоціального розвитку як цілісного процесу, який постає як взаємозв’язок механізмів, шляхів, закономірностей, причин, факторів і результатів. Кожний його етап (період, стадія), з цієї точки зору, має власну, своєрідну і специфічну організацію як форму динаміки, виявленням якої є закони, структури та механізми процесу психосоціального розвитку у їх взаємозв’язку з результатами, продуктами розвитку – психологічними новоутвореннями. У віковій психології обґрунтовано, що кожна зі стадій розвитку відрізняється від інших в якісному і кількісному відношеннях, є “цілісним динамічним утворенням” [1, с.256], “відносно однорідним цілим” [8, с.108], має єдину, специфічну і неповторну структуру процесу розвитку, тобто характеризується наявністю своєрідних вікових закономірностей і специфічними формами дії загальних закономірностей (Б.Г.Ананьев, 1977; А.Г.Асмолов, 1984;

Л.С.Виготський, 1984; О.В.Запорожець, 1986; Г.С.Костюк, 1989; Б.Ф.Ломов, 1984; Д.І.Фельдштейн, 1989; С.Л.Рубінштейн, 1989; Д.Б.Ельконін).

Логічним наслідком аналізу вікового періоду як “форми розвитку” [1; 3] є розуміння того, що перехід від однієї стадії розвитку до іншої пов’язаний з виникненням не тільки нової (як мінімум оновленої) організації відповідних рівнів, але і з *новою* (як мінімум оновленою) *організацією процесу розвитку, новою формою його динаміки* у межах всієї системи. Інакше кажучи, в процесі онтогенетичного розвитку при переході від однієї стадії розвитку до іншої відбувається реорганізація, тобто *перебудова організації (форми) процесу розвитку*. Правомірною є і логічна інверсія: реорганізація структури процесів розвитку є одним з чинників (механізмів) переходу від однієї стадії розвитку до іншої. Логічно припустити, що перебудова *організації (форми) розвитку* є основним змістом будь-якого *переходу* від однієї стадії розвитку до іншої і має бути досліджена саме в цьому контексті. Такий погляд на проблему переходу від дитинства до дорослості змушує акцентувати увагу на проблемі внутрішніх змін та реорганізації форми розвитку в підлітково-юнацькому періоді.

Проблема реорганізації процесів розвитку була поставлена в дослідженнях Л.С.Виготського [1], який багаторазово підкреслював необхідність дослідження “*внутрішніх змін самого розвитку*” [1, с.247], внутрішньої перебудови всякого складного процесу розвитку [1, с. 21], які він вбачав у “*реорганізації самого процесу розвитку*” [1, с. 246], у реорганізації його внутрішньої будови на кожному віковому ступені розвитку дитини. Ця генетична реорганізація не вичерпується тільки динамічною зміною центральних і побічних ліній розвитку [1, с. 257-258], або динамічністю співвідношення між цілим і частинами [1, с. 258]. Змінюється (руйнується стара і виникає нова) сама основа розвитку всього вікового періоду [1, с. 260], “внутрішній хід дитячого розвитку завершує певний цикл”, “один вік якось перебудовується для того, щоб дати початок новому етапу у розвитку” [1, с. 384].

Слід підкреслити, що розуміння Л.С.Виготським структури процесів розвитку є дуже близьким за змістом розглянутому вище філософському поняттю “організація розвитку”. Саме тому проблема реорганізації включає в себе питання *реорганізації процесів функціонального розвитку* (поведінки) і *вікового* (стадіального) *розвитку*, пов’язаних зі зміною та перебудовою всієї організації міжфункціональних відносин у системі психічного. Змінюваність структури психічного розвитку в онтогенезі у формі його генетичної

реорганізації означає, за Л.С.Виготським, зміну (перебудову старих і виникнення нових) механізмів [1, с. 6, 7, 19, 47, 48, 55, 58, 63, 146, 241], закономірностей [1, с. 45, 84, 112-113, 133, 149, 162, 166] та рушійних сил [1, с. 6, 17, 19, 219, 385] розвитку. Це, на думку Л.С.Виготського, є “сутнісним змістом генетичного процесу” [1, с. 149], “неувагою до цієї обставини... пояснюється безплідність багатьох психологічних досліджень” [1, с. 6].

Окремі ідеї щодо перебудови структур розвитку висловлював і С.Л. Рубінштейн. На його думку, форми пізнання та поведінки (“форми існування”), що складаються на різних стадіях розвитку як фіксовані і типові для них, мають різну внутрішню природу. Генетично послідовні стадії психічного розвитку отримують свою якісну визначеність і виступають як новоутворення – результат перебудови функціональних структур, що складаються на кожній стадії в залежності від способів взаємодії з дійсністю. С.Л.Рубінштейн розуміє якісні зміни будови психіки, свідомості, особистості як результат *перебудови способів функціонування та його характеру* [8].

Істотною конкретизацією і доповненням ідей про реорганізацію, перебудову структури процесів розвитку є, з нашої точки зору, концепція змінної детермінації Б.Ф.Ломова [6]. Б.Ф. Ломов сформулював гіпотезу про те, що перехід від однієї стадії розвитку до іншої пов’язаний зі зміною системи детермінант. “Системна детермінація еволюціонує, відбувається *рекомбінація її компонентів*” [6, с. 17], тобто різних типів детермінант: причин, внутрішніх і зовнішніх факторів, умов, передумов, опосередковуючих ланок. Рекомбінація системи детермінант у підлітково-юнацькому періоді є найбільш кардинальною, оскільки, на думку багатьох психологів, період 12-21 рр. є дефінітивним періодом; це означає, що біологічне дозрівання завершується і основними чинниками розвитку стають власна активність особистості та взаємодія із соціальним середовищем. Зазначені конкретно-наукові положення про реорганізацію процесів розвитку і рекомбінацію системи його детермінант знаходять останнім часом своє підтвердження та загально-методологічне обґрунтування на філософському рівні аналізу процесів розвитку.

З точки зору філософів, “дуже велике методологічне і теоретичне значення” має положення про те, що *характер процесів розвитку істотно змінюється* протягом... всього онтогенетичного циклу (В.І.Крем’янський, 1977). У сучасних філософських роботах підкреслюється, що структурування процесу розвитку як цілого на якісно своєрідні етапи, ступені, періоди (зафіксоване в низці загальних понять, наприклад, суспільно-економічна або еволю-

ційно-біологічна формація), дає можливість досліджувати *змінюваність факторів і законів у ході історичного розвитку систем*, співвідношення загальних і часткових законів розвитку, особливості їх дії на різних етапах, або рівнях, історичного процесу (В.І.Крем’янський, 1977; В.В.Орлов, 1987; Б.Я.Пахомов, 1979). Проблема ієрархічності, багатоступеневості процесу розвитку тісно пов’язана, з філософських позицій, з проблемою *змінюваності у ньому законів, факторів і внутрішніх механізмів розвитку* [4].

Питання це набуло особливої актуальності у зв’язку з обговоренням проблеми “*еволюції еволюції*” в еволюційній теорії. Для того, щоб дослідити змінюваність факторів, законів і механізмів у ході історичного розвитку систем, особливості їх дії на різних етапах (або рівнях) історичного процесу, К.М.Завадський і Е.І.Колчинський висунули ідею про розвиток (еволюцію) самих механізмів та рушійних сил історичного розвитку [2]. Автори проаналізували *зв’язок еволюції факторів еволюції, еволюції самих механізмів і рушійних сил історичного процесу* (зміна характеру дії старих і виникнення нових законів, факторів і механізмів еволюційного розвитку) *зі зміною рівнів організації систем, що розвиваються, при переході їх від однієї стадії розвитку до іншої*. Конкретизацією і доповненням положення про еволюцію самого еволюційного розвитку є філософські ідеї про наявність у розвитку такого типу змін, як “*зміна самого процесу змін*” (В.І.Столяров, 1966), про самотрансценденцію – *еволюцію самих еволюційних процесів* Всесвіту (В.В.Крісаченко, 1990), про феномен *перетворення у перетворення* (У.Ешбі, 1959) тощо.

Онтологічний статус психіки як специфічного рівня організації життєвих явищ дозволяє у дослідженні сутності її розвитку (а закон і сутність -явища однопорядкові [6]) використання методологічного потенціалу висновків, які витікають з ряду положень К.Маркса щодо особливостей відносин між основними, крупними ступенями (структурними рівнями) прогресивного розвитку. Актуальність цих положень як методологічної основи аналізу основних вікових періодів дитинства, а також дитинства і дорослості як основних, головних ступенів психічного розвитку в онтогенезі полягає у тому, що вони пов’язані з методологією визначення сутності розвитку (тобто сукупності його глибинних зв’язків і відносин) як основи його вираженої якісної специфічності.

Якщо порівнювати вікові періоди дитинства, або дитинство і дорослість як основні структурні рівні (ступені) психічного розвитку, що знаходяться у відношенні наслідування (принцип “зняття”) і органічної цілісності, то співвідношення загального (у значенні подібного) і виникаючих між ними відмінностей є таким: загальні

для даних ступенів розвитку властивості характеризують переважно генетично первинне і нижче, а відмінні особливості (новоутворення більш пізніх стадій), що виникають у ході психічного розвитку (онтогенетично більш пізніх етапів і віщих рівнів розвитку та існування психічного) характеризують саме те, що відіграє головну роль (у вигляді комплексу провідних властивостей). Це сутнісно-головне є новоутворенням розвитку і виявляється як генетично вторинне і взагалі похідне у розвитку. Наприклад, вторинну (на відміну від первинної), суб'єктивну, генетично більш пізню форму (тип, цикл) існування психічного, яка з'являється у людини, Л.С.Виготський, С.Л.Рубінштейн, Б.Г.Ананьев, Л.С.Виготський пов'язували з виникненням у онтогенезі відображення психічного в самому собі, з появою рефлексії, інтроспекції, самосвідомості, самодетермінації [1;8].

Головне і генетично вторинне, яке складає основу якісної специфічності психічного розвитку, наприклад, у підлітковому і ранньому юнацькому віці (наприклад, нова форма самосвідомості, "Я-концепція"), з'являється у початкових формах ще у попередніх вікових періодах, але не досягає там характерно-специфічного для нього розвитку, відіграє другорядну роль. *При переході від дитинства до дорослості* співвідношення між роллю генетично первинного (первинна форма існування психічного, за С.Л.Рубінштейном [8]) і роллю генетично похідного, вторинного обертається і стає зворотнім першопочатковому. Отже, одне й те ж психічне явище, згідно концепції крупних структурних рівнів розвитку, може не тільки видозмінюватися на різних стадіях розвитку, але і виявляється *підпорядкованим різним закономірностям*.

Найбільш ґрунтовно ідея щодо зміни організації (форми) розвитку (його закономірностей, механізмів, рушійних сил тощо) втілюється на психологічному рівні пізнання у спробах визначення та порівняльного аналізу особливостей психічного розвитку у дитинстві і дорослості. Так, наприклад, дитячий психічний розвиток Л.С.Виготський вважав "однією зі складних форм життя" [1, с.253], особливим і своєрідним типом психічного розвитку [1, с. 395], який, "як і будь який інший, підкоряється своїй закономірності, має свої внутрішні рамки, свої стадії". Усвідомлення глибокої своєрідності дитячого психічного розвитку як *особливого типу психічного розвитку в онтогенезі* привело Л.С.Виготського до сумнівів щодо того, що психічний розвиток людини в дорослості підкоряється закономірностям дитячого розвитку [1, с.255] і дозволило йому висловити припущення про перетворення, *перехід психічного розвитку дитини в інший, якісно новий тип розвитку* в онтогенезі,

який, на думку Виготського, відбувається у підлітковому віці (докладніше про це [9]).

Досить близько до виділення дитинства як особливої, цілісної "форми існування" і розвитку підійшов С.Л.Рубінштейн, який, порівнюючи розвиток психіки дитини і дорослого, підкреслював, що відмінності між ними "так само багатоманітні, як і сама психічна діяльність" [8, с.417]. "Сприйняття, пам'ять дитини, її мислення відрізняються від сприйняття, пам'яті, мислення дорослого... не тільки тим, що у дитини вони менш, а у дорослого більш розвинені. Вони у дитини інші, ніж у дорослого; *закономірності*, яким вони підкоряються, *у процесі розвитку видозмінюються*" [8, с.108].

Сучасна психологія розвитку поступово переходить до аналізу і визначення своєрідних властивостей психічного розвитку в дитинстві і дорослості (В.В.Авраменкова, 2002; В.Т.Кудрявцев, 1997; О.М.Ткаченко, 1979; Д.І.Фельдштейн, 1989; Б.Д.Ельконін, 1992). Дитинство все частіше розглядається як особливий стан розвитку, якому притаманні свої специфічні закономірності, тенденції, особливості і риси. Окремі ідеї про зміну внутрішньої логіки психічного розвитку в онтогенезі при переході від однієї його стадії до іншої представлені (явно або імпліцитно) в ряді сучасних досліджень вітчизняних психологів. В.О.Татенко, наприклад, підкреслює, що при переході від дитячих етапів розвитку до дорослої суб'єктності відбуваються *трансформації логіки становлення суб'єктності у логіку її функціонального розвитку*, тобто специфічну логіку розвитку людини як зрілого суб'єкта психічної активності (В.О.Татенко, 1997). В дослідженнях О.М.Ткаченко та П.А.М'ясоїда багатовимірність психічного розвитку виявляється у специфічності та своєрідності організму, індивіда й особистості як рівнів організації поведінки, детермінації і самого розвитку [7]. Кожному з них притаманний свій тип розвитку (визрівання, присвоєння суспільного досвіду, перетворююча діяльність), тобто свої фактори, джерела, рушійні сили та хід розвитку взагалі. Дитинство, за логікою роздумів цих психологів, фактично є етапом домінування індивідного рівня – особливого типу розвитку, коли "розвиток підкоряється процесам суспільно-історичного становлення людини шляхом цілеспрямованого формування психічних структур у процесі взаємодії з дорослим. В дорослості на перший план виступає (домінує) особистісний рівень (тип) розвитку – "власна логіка психічного розвитку"[7].

Органічний взаємозв'язок і взаємодоповнення розглянутих філософсько-психологічних ідей, концепцій і положень дає, на наш погляд, змогу поставити питання про сутність періоду 11-21 рр. як складної макротрансформації особистісних структур в умовах

зменшення впливу біологічних факторів та збільшення впливу факторів психосоціальної природи (становлення ідентичності, формування Я – концепції, розширення системи соціальних відносин і референтних зв'язків тощо).

Отже, два ключові положення визначають зміст нашої роботи: 1) погляд на дитинство та дорослість як на стадіально-типові макростадії, специфічні форми організації цілісного процесу розвитку, своєрідні “форми життя” та розвитку, своєрідні “психологічні формації”; усвідомлення того, що вони характеризуються як специфічними формами дії загальних закономірностей, механізмів та факторів розвитку, так і наявністю ряду часткових закономірностей, факторів і механізмів, які виникають і діють тільки на одному з цих вікових макроетапів розвитку (докладніше про це [9]); 2) погляд на онтогенетично-своєрідну, специфічну природу періоду 11-21 рр., який у світлі цих ідей отримує нові якісні характеристики: при переході від дитинства до дорослості відбувається зміна логіки розвитку, зміна форми організації самого процесу розвитку як взаємозв'язку закономірностей, факторів і механізмів; в індивідуально-типових варіантах співіснують закономірності і механізми дитинства та дорослості як макростадій розвитку, що зумовлює складність, кризовість, гетерохронність становлення психосоціальної зрілості в цей період.

Список використаної літератури

1. Выготский Л.С. Собр.соч.:В 6т./Лев Семенович Выготский.– Т.4. – М.: Педагогика, 1984. – 432 с.
2. Завадский К.М., Колчинский Э.И. Эволюция эволюции: [монография]/ Кирилл Михайлович Завадский, Эдуард Израилевич Колчинский.–Ист.-теорет. очерки проблемы. – Л.: Наука, 1977. – 236 с.
3. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості: [монографія] / Григорій Силович Костюк. – К.: Радянська школа, 1989. – 608 с.
4. Крисаченко В.С.Философский анализ эволюционизма: [монография]/Владимир Семенович Крисаченко /АН УССР.Ин-т философии.– Киев:Наук.думка,1990.–216 с.
5. Кудрявцев В.Т. Смысл человеческого детства и психическое развитие ребенка [монография]/ Владимир Товиевич Кудрявцев. – М.: Изд-во УРАО, 1997. – 263 с.
6. Ломов Б.Ф. О системной детерминации психических явлений и поведения/ Б.Ф. Ломов //Принцип системности в психологических исследованиях. – М: Наука, 1990. – С. 10–18.

7. Мясоед П.А. Системно-деятельностный подход в психологии развития /П.А. Мясоед // Вопр. психологии. – 1999. – № 5. – С. 90 – 100.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: [монография] / Сергей Леонидович Рубинштейн. – М: Педагогика, 1989. – 468 с.
9. Шамне А.В. Проблема типов і форм психічного розвитку в теоретичній спадщині Л.С. Виготського /А.В. Шамне // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 1. – С. 48 – 53.
10. Южаков В.Н. Организация процесса развития, объективные закономерности, познание и управление:[монография]/ Владимир Николаевич Южаков. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1986. – 125 с.

In the article theoretical bases of research of psychosocial development are analysed in ontogenesis. A system look is grounded to the period from 11- to 21 year as transitional from childhood to the grown man.

Keywords: psychosocial development, childhood, grown man, ontogenesis, methodology, reorganization, structures of development.

Отримано: 21.03.2010

УДК 159.923

С.І.Шевченко

Багатоаспектність казкотерапії як напрямку сучасної практичної психології

У статті аналізуються переваги методу казкотерапії при роботі з дитиною. Викладені основні принципи психологічного аналізу при роботі з казками, створеними дітьми. Автор також розглядає основні функції, які виконують казки, і можливості, які дає робота з клієнтом у рамках казкотерапії.

Ключові слова: казка, казкотерапія, діагностика, корекція, розвиток.

В статье анализируется преимущество метода сказкотерапии во время работы с ребенком. Выложены основные принципы психологического анализа в работе со сказками, сочиненными детьми. Автор также рассматривает основные функции, которые выполняют сказки, и возможности, которые дает работа с клиентом в рамках сказкотерапии.

Ключевые слова: сказка, сказкотерапия, диагностика, коррекция, развитие.